

БИТКА НА ЧЕГРУ

Апстракт: *Настављајући борбу за коначно стицање независности, устаници су донели за 1809. годину ратни план, који је предвиђао преношење устанка на околне српске области. Офанзиву је требало извршити према Крајини, Новом Пазару и Пријеполу, Нишу и Босни. У реализовању оваквог ратног плана рачунало се на садејство са Русима. Међутим, неуспеси Руса у рату са Турцима, промена неких команданата што је довело до свађе и лошег командовања, незадовољство војске и становништва, поништило је све дотадашње успехе устаника.*

Кључне речи: *Стеван Синђелић, Чегар, Ниш, Милоје Петровић, Карађорђе, Делиград, Ћеле кула.*

Карађорђе је желео да, као и 1807. године, искористи почетак руских операција за продор устаника према Босни и Херцеговини и Црној Гори. Срби су, без обзира на поступке Руса решили да самостално ратују према својим плановима. Сматрали су да више није потребно да чекају помоћ споља, већ да је могуће да се сопственим снагама ослободе турске владавине. Наставком ратовања Србија би добила прилику да борбу са Турцима настави све до коначног признања независности. Устанички депутати су средином јануара 1809. године стигли у Јаш и почели преговоре са Прозоровским. Ова депутација није имала само за циљ да тражи помоћ у војном материјалу, већ и да се од Русије затражи подршка: 1) пуне независности, 2) за одређивање граница Србије, 3) да Русија и околне земље дају јемства за независност Србије ако Турска на то не пристане, 4) да се остави Србима да одлуче о поновном започињању војних операција ако Русија закључи мир са Турском, а она не призна независност Србије. Преговори нису успели, јер како је изјавио Прозоровски, Срби не могу захтевати од Русије да претпостави интересе једне мале земље користима велике Русије, нити да ће она водити рат са осталим државама због Србије.

Почетком 1809. године неуспели руско-турски преговори о миру довели су до обнове рата између Турске и Русије. Зато је Порта била принуђена да ојача војне снаге према Русима на Дунаву, а према Србији да спроведе одбрамбене мере. Очекивао се успех заједничке руске-српске акције. Турске јединице на Дунаву нису биле јединствене у одбрани. Због анархије у турским редовима, сматрано је да сејмени, за

разлику од јаничара не желе да пружају отпор. Продор устаника према Нишу, Врању и Лесковцу, тумачен је као покушај да се продре према Софији и Једрену, где би се устаници спојили са руским трупима. Чак се страховало да заједничке војске не угрозе и сам Цариград.¹ Порта је настојала да са устаницима закључи мир, јер није могла да предузима напад на устанике, пошто је била принуђена да концентрише главнину своје војске према Русима.² Тврди се да је постојало наређење султана да се не предузимају никаква непријатељства против устаника. У току преговора са Русима, Хуршид-паша је фебрура 1809. године нудио Карађорђу положај кнеза и одређивање граница Србије, а да устаници признају турску власт. Тек каснија концентарција устаника према Нишу приморала је Порту да упути против устаника знатне снаге. Милоје Петровић је из своје војске, вероватно на основу ратног плана, позивао добровољце за одлазак у Бугарску и Македонију, да подстакну устанак, и да се касније споје са његовим јединицама.

После објављивања Фермана о рату против Русије, Прозоровски је крајем марта упутио поруку Карађорђу са препоруком да се спроводу ратне припреме, али да се устаници ограниче на одбрану ради заштите граница и да се не почиње са борбом, јер руска војска још није била спремна за прелазак преко Дунава. У очекивању наставка ратовања, војне припреме вршене су већ од јануара 1809. године. Убрзано се радило на изради муниције за топове и обуци за тобције. Регрутовање је вршено како у Београду, тако и у свим местима. Извршен је попис за регрутовање у свим селима.³ Сви регрутовани су морали да спроведу војно вежбање. Говорило се да ће се вежбе спроводити у Влашкој код Руса, или ће руски официри да дођу у Србију. Војне вежбе одржаване су и код Пореча, где су гранични војници обучавали Србе. Сви способни за оружје у Београду држани су у приправности и почетком априла послати су према Нишу и Дрини. Тврдило се, да су Руси послали 16 официра да командују појединим устаничким одредима. Са утврђивањем ратног плана устаници су вршили и набавку војне опреме. Скоро свакодневно велика количина муниције, топова и друге војне опреме распоређивана је војним јединицама. Врло брзо по објављивању Фермана, из Влашке су послате две лађе са руском војном опремом.⁴

¹ Драгослав Јанковић, *Француска штампа о првом српском устанку*, бр. 481, 483.

² *Грађа из Земунских архива за историју српског устанка 1804-1813*, у редакцији Т. Илића, Б. Михајловића, В. Колаковића, Л. Ђелапа, књ. II, 1809, Београд 1961, бр. 54, стр. 102. Карађорђе је био спреман да са Турцима закључи мир уколико би му они уступили Ниш, Нови Пазар, Призрен и Косово.

³ *Грађа из Земунских архива за историју Првог српског устанка*, књ. II, бр. 20, стр. 36. Београд 1961.

⁴ *Грађа из Земунских архива*...бр. 61, стр. 118.

Војна опрема је и даље добијана од Руса, и углавном је стизала лађама до Смедерева и Београда, одакле је упућивана највише према Дрини и Делиграду.⁵ И поред војне помоћи, ипак је постојало неповерења према Русији. Срби су били решени да не допусте поновно враћање Турака у Србију и распоређивање њихових 3.000 војника у Смедереву, Београду и Шапцу. Устаници су сумњали да су их Руси обмањивали многобројним обећањима, па је Карађорђе покушао да успостави боље односе са Аустријом. Поред заштите, од Аустрије је очекивао да добије муницију и осталу војну опрему. За узврат ставио би Аустрији на распалагање 20 до 30 хиљада војника.⁶

Верујући у помоћ Руса, односно на њихово пребацивање у Бугарску, Тимочку крајину и према Нишу, Срби су и у 1809. години одлучили да почну офанзиву и да рат пренесу ван граница Пашалука. Одлука о томе донета је 10. априла, на сам дан Ускрса. Тада су именоване војводе за све делове фронта: Миленко Стојковић, Сима Марковић, Петар Добрњац и Јаков Ненадовић. Миленко Стојковић је под својом командом имао војнике из Пореча, Звижда, Крајине и половине Пожаревачке нахије. Сима Марковић је имао команду над војницима из Крушевца, Јастребца, Крагујевца, Карановца, Чачка, половином Левачке и половином Рудничке нахије.⁷ Петар Добрњац је командовао Ресавском, Параћинском, Ражањском и половином Пожаревачке нахије. Јаков Ненадовић командовао је Пожешком, Ужичком, Ваљевском, Шабачком и Мачванском нахијом. Београдска, Смедеревска и Градиште чиниле су резерву.⁸ Милоје Петровић је требао да буде под командом Петра Добрњца, Хајдук Вељко и још неке старешине из Крајине под командом Миленка Стојковића, Антоније Пљакић под комадом Симе Марковића, а Милан Обреновић, Лазар Мутап, Поп Лука Лазаревић и Стојан Чупић под командом Јакова Ненадовића.⁹ Издато је наређење свим командантима да почну са предузимањем војних акција против Турака. Ниш је био првенствени

⁵ Грађа из Земунских архива, књ. II. бр. 63, стр. 121.

⁶ Грађа из земунских архива...књ. II, бр. 55, стр. 104.

⁷ Јован Мишковић, *Каменички бој*, Годишњица Николе Чупића, књ. XXIII, Београд 1904. Сима Марковић је командовао Београдском и Ваљевском нахијом.

⁸ Грађа из Земунских архива...бр. 84, стр. 153.

⁹ Јован Мишковић, н.д. стр. 140-141. Офанзива је требала да буде предузета у пет праваца: Лука Лазаревић, са Шабачком нахијом и Јадранима да пређе преко Дрине, Сима Марковић са Београдском и Ваљевском нахијом да пређе преко Дрине изнад Сребрнице, Карађорђе са Крагујевачком, Смедеревском и деловима Рудничке, Пожешке и Ужичке нахије да изврши продор према Новом Пазару, Пријепољу и Сјеници и да ступи у везу са Црногорцима, Миленко Стојковић са Браничевцима да чува положаје око Дунава, а нишка војска била је састављена од војника из Пожаревачке, Ресавске, Ражањске и Алексиначке нахије и делом Јагодинске нахије.

циљ. Војскама које су требале да крену према Нишу, наложено је да покушају да продру у Ниш, а ако то не могу, да га опколе и да добро чувају све прилазе граду. Планирано је да се подигне становништво на устанак и да се заузму стратешки кланци у Грделичкој клисури. Карађорђе се касније залагао за реални ратни план, по коме су главне операције требале да буду усмерене према Сјеници и Новом Пазару. Због тога је предлагао јачу одбрану југоисточног фронта, ради сигурнијег успеха на југозападном фронту. Превладало је другачије мишљење. Остале старешине, пре свих Младен Миловановић, биле су за истовремену офанзиву према Нишу, Босни, Црној Гори и источној Србији. На притисак Младена Миловановића извршена је смена неких команданата, што је изазвало раздор међу старешинама. За главног команданта на југоисточном фронту постављен је Милоје Петровић, коме је од тада био потчињен дотадашњи командант Петар Добрњац.¹⁰ На западном фронту уместо Јакова Ненадовића постављен је Сима Марковић.

Према усвојеном ратном плану, новопостављени командант, Милоје Петровић је требало да заузме Ниш, Миленко Стојковић да оствари контакте са Русима, Сима Марковић и Лука Лазаревић да продру у Босну и Херцеговину, а Карађорђе да се споји са Црногорцима и да пресече пут турским војскама, које би пошле у Босну и Херцеговину.

Унутрашња ситуација у Србији и сукоби између појединих старешина нису обезбеђивали потребно јединство које је било неопходно за реализацију ратних планова устаника. Вероватно да је на такав однос утицало и понашање старешина према народу. Један од најлошијих примера таквог односа је пример Стевана Синђелића. Он се током 1808. године нарочито обогатио преко прекомерног кулучења становника Ресаве. Осим тога врло често је понижавао кћерке и сестре својих војника, када је одлазио у Ресаву. Када се то сазнало војници из Ресаве су се побунили и упутили жалбу Карађорђу. Отворено су говорили да Стевана Синђелића не желе међу собом. Посредовањем Младена Миловановића и Хајдук Вељка дошло је до помирења, али су ипак јединице из Ресаве на Делиграду биле замењене војницима из парафинске нахије.¹¹

¹⁰ Мирослав Ђорђевић, *Србија у устанку 1804-1813*, стр. 263, Вук Караџић тврди да је Младен Миловановић поставио Милоја Петровића за команданта југоисточног фронта да би преко њега искористио пљачкање Ниша после заузимања.

¹¹ Лазар Арсенијевић-Баталака, *Историја српског устанка*, књ. II, Београд 1899.

Кућа Стевана Синђелића у Грабовцу

До тешкоћа у реализацији ратних планова дошло је и због побуне бећара у Делиграду. Они су се побунили почетком марта 1809. године и побили своје инструкторе за егзерцирање. Петар Добрњац је због тога морао да напусти Делиград. Тада су се побунили и бећари Вујице Вулићевића, који су се налазили недалеко од Делиграда, због чега је и он морао да бежи. Младен Миловановић је покушао да их умири, али нису му дали да приђе, већ су пуцали на њега.¹² Бећари са Делиграда чак су на Младена Миловановића кренули са топовима и приморали су га да побегне у Параћин.¹³ Каснијом истрагом, коју је спровео Младен Миловановић, утврђено да су за побуну криви некадашњи аустријски официр Андрија Поповић и његов помоћник, аустријски подофицир Гаврило. Они су, према сазнању, поступали престога са војницима, а са Турцима одржавали односе који су штетили устаницима. По Младеновом наређењу они су стрељани и касније обешени. Према неким верзијама, сматрало се да су они убијени од стране бећара још почетком побуне.¹⁴ Мада је у Београду објављено смиривање побуне бећара, јер се говорило да се изашло у сусрет њиховим захтевима, ипак

¹² Грађа из Земунских архива..., бр. 54, стр. 102-103.

¹³ Исто, бр. 61, стр. 119.

¹⁴ Исто бр. 70, стр. 129. Њихова погибија се везује и за жалбу ресавских устаника против Стевана Сиђелића, јер су је они написали и послали у име Ресавца.

је постојала сумња да је побуна у Делиграду и даље трајала, па су предузимане мере да се она не прошири.¹⁵

Осим незадовољства бећара, у унутрашњости земље дошло је до нарастања незадовољства међу сељацима. Отворено су говорили да је било боље под Турцима, јер више немају ни личне ни имовинске сигурности. Они су одбијали да се боре против Турака, и истицали су да желе поново да се врате под њихову власт. Још половином марта 1809. године дошло је до побуне становништва неких села поред Мораве. Око 800 породица из тих села, са женама и децом, оставило је своје домове и улогорило се на самој граници. Сматрало се да је повод ове побуне било увођење регуларне војске. Младен Миловановић је успео да наговори народ да се врати у своја села. Истовремено се у Делиграду побунило око 2.000 војника из пет нахија. Намеравали су да иду за Београд да би подигли побуну, побили старешине и завели нов ред у Србији. Младен Миловановић је успео и ове војнике да умири.¹⁶

Изостанак руске офанзиве такође је утицало на слабост устаничке офанзиве. Повлачење Руса протумачено је од стране Турака као њихова неспремност, па су своје главне снаге усмерили према фронтима у Србији. Велики везир Јусуф-паша је после повлачења Руса из Браиле 10.000 својих војника послао према Видину, а 20.000 према Нишу.

По добијању команде над јужном војском, Милоје Петровић је кренуо из Београда са 1.000 људи, међу којима су били бећари и један батаљон од 200 војника редовне војске, који су од јануара вежбали у Београду. Са њим је послато 12 топова, 3 веће хаубице, мерзери и 30 обучених људи за топове и двоја потпуно уређена ковачка кола с једним мајстором и 12 помоћника.¹⁷ Њих су из Београда испратили Карађорђе, Младен Миловановић, митрополит и чланови Совјета. Према нишком фронту пошао је и совјетник Јован Протић. Он је имао задатак, да сав барут из барутане код манастира Манасије у Ресави одвезе у логор према Нишу.¹⁸ У неколико наврата из Београда према Нишу одлазиле су групе од по неколико стотина војника. После тога, Карађорђе је у Тополи требао да оформи резерву од 8 до 12.000 људи, који би кренули према најугроженијем делу фронта. У саставу војске према Нишу били су војници из неколико нахија. Црноречка нахија била је под командом Хајдук Вељка. Ћупријску и пожаревачку војску,

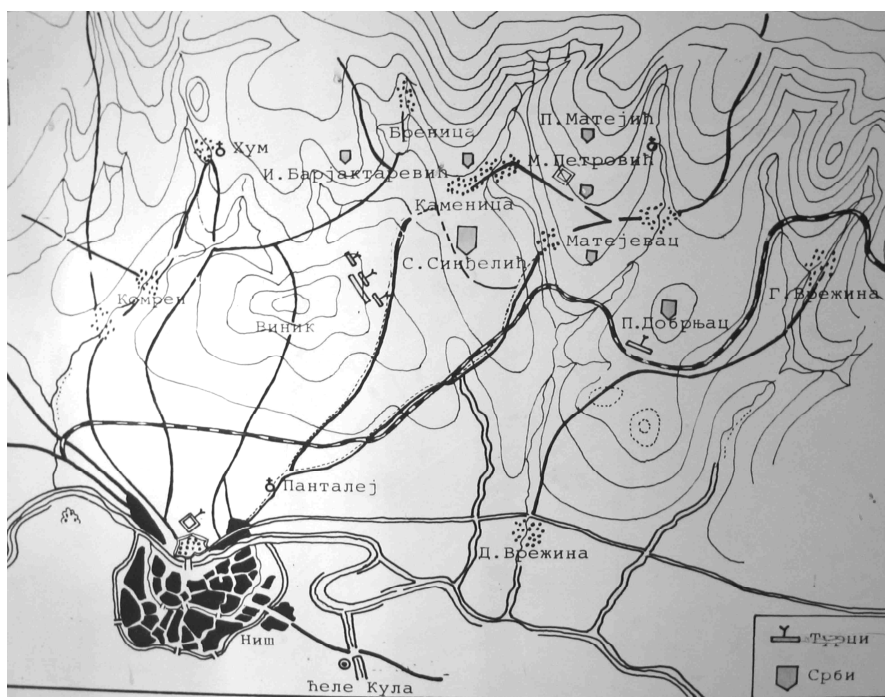
¹⁵ Исто, бр. 70, стр. 129.

¹⁶ Дубровин, *Устанак србски од 1806 до 1810*, књ. I, Нови Сад 1866, стр. 143-144.

¹⁷ *Грађа из Земунских архива...* књ. II, бр. 84, стр. 153. Према истом извештају Милоје Петровић се налазио под командом Петра Добрњца.

¹⁸ Исто, бр. 84, стр. 154.

до преузимања команде од стране Милоја Петровића, водио је Петар Добрњац, 3.000 Ресавца Стеван Синђелић, парафинску војску Илија Барјактаревих, ражањску и крушевачку Ђорђе Кралић. Јагодинску војску водили су Милоје Тодоровић, Јевта Кисовић и Стеван Јаковљевић. Према неким изворима, у тој војсци је било и војника из Алексинца и из источне Србије.¹⁹ Војска је бројала између 11-12.000 војника и 13 топова.²⁰ Војници из Левча, осим у војсци према Нишу, налазили су се и у војсци под командом Симе Марковића, која је требало да пређе преко Дрине.²¹

Распоред српске војске на Чегру

¹⁹ Љубиша Љубушић, *Шеста година српског устанка*, Београд 1913, стр.71. Јован Мишковић, н.д. стр. 141. На Делиграду се налазио Илија Барјактаревих са око 2.000 војника из Парафинске нахије.

²⁰ *Гласник Друштва српске словесности*, св. II, Београд 1849, стр. 208. Стефан Стратимировић, О нешчастном сраженију Србов с Турци близ града Ниша при селу Каменица зовомом лета предположенаго, ...Воинству или паче Народ били из Наија Алексиначкија, Ражанскија, Ресавачкаја, и пол Наии Јагодинскија, число окол 11.000-12.000 человек...

Према неким изворима устаничка војска бројала је око 16.000 војника и на положаје према Нишу дошла је 15/27. априла.

²¹ *Грађа из Земунских архива...*, књ. II, бр. 84, стр. 153.

У једном писму београдског митрополита Леонтија, који носи назив *Каталог српске војске*, за које се сматра да је писано априла 1809. године, такође се износи распоред устаничких снага:

1. *Миленко отпутовао из пожаревачке нахије за Крајину са 5.000 војника.*

2. *Вељко, који је под командом Петра Теодоровића, добио је заповест да иде у Фетислам, те да се придружи Миленку и води под собом 3.000 војника.*

3. *Петар командује војском према Нишу, заједно са ресавским кнезом. Та војска допире до 7.000 људи, а састоји се од Срба, Нишлија и других. Десно крило те војске под командом Стреље, који управља крајем до Масурице, а лево под Вељком око Црне Реке и Бање...*

4. *Цветко²², кнез јагодински, и Андра из Крушевца имају своје војске према Албанији у Лиси, Голаку и Приштини, а особито са стране Лискорца. Тамо је подигао три шанца, који чувају око 6.000 људи.*

5. *Антоније Пљакић, зет Црног Ђорђа, налази се у Карановцу, има под командом 2.000 војника, који се налазе према Новом Пазару.*

6. *Милан и војвода Мутан у Чачку су. Имају 5.000 војника. Средиште им је у Ужицу, лево крило у Београду, а десно опколило Соко.*

7. *Јаков командује Ваљевом. Његова се војска састоји од 7.000 људи. Средиште је на Дрини према Зворнику. Десно крило под командом Луке иде преко Саве, а лево под командом Милована Брковића допире до Сокола...*

8. *Карађорђе стигао у Ужице. Води са собом војводу Станоја Главаша, Вула, Симу и друге. Војске с њим има 7-8 хиљада, имају још топова и кумбара.*

9. *Младен имајући под командом налази се у београдском граду са хиљаду чувара.*

*Београд, 4. Априла Леонтије
1807. год. архиепископ београдски²³*

Устаничка војска на положаје према Нишу дошла је 20-21. априла. Распоред војске и шанчева био је одређен на следећи начин. Српска војска била је распоређена у шест шанчева:

²² *Первое сербское восстание...*, књ. I, стр. 348. У истом распореду снага, уместо Цветка стоји Јевта, што је вероватно тачно и односи се на Јевту Становића (Кисовића). Овде се ради о Цветку Врановачком (Поповићу), који је пре устанка живео у Јагодинској нахији.

²³ Љубиша Љубишић, н.д. стр.73.

1. На Равништу код Каменице утврђење је постојало од раније и у њему се налазио главни командант Милоје Петровић са батаљоном регуларне војске, муницијом и комором;

2. Испод њега на истој коси налазили су се бећари Милоја Петровића;

3. У близини Горњег Матејевца налазили су се Петар Добрњац и Хајдук Вељко;

4. На Чегру Стеван Синђелић, са војницима из Ресаве, Ражња и Алексинца;

5. Изнад Чегра на Репишту налазио се млавски војвода Пауљ Матејић;

6. Испод Теменог Врха налазила се параћинска војска под командом Илије Барјактаревића.

На Репишту, Равништу и код Матејевца постојала су по три утврђења. На брду Попадики такође је постојало утврђење.²⁴

---

²⁴ Јован Мишковић, *Географско-историјске слике, Каменички бој*, Годишњица Николе Чупића, књ. XXIII, Београд 1904, стр. 142-143. По првобитном распореду, параћинска војска, од око 2.000 војника, налазила се на Делиграду. Могуће је да је ова војска, пре коначног заузимање положаја испред Ниша, доведена са Делиграда.

Гласник Друштва србске словесности, св. III, Београд 1851. стр. 151. Према причању Илије Ћосе: У првом шанцу на Чегру налазио се Стеван Синђелић. Са њим се налазио Ђорђе Крагић, бимбаша Пеша, обојица из алексиначког окружја и Цветко Поповић из Горњег Матејевца. У другом шанцу у Горњем Матејевцу налазио се Петар Добрњац са Хајдук Вељком. У трећем шанцу, који се налазио изнад Матејевца, налазио се Илија Барјактаревић. У четвртном шанцу, који је био на Каменици, налазио се Милоје Петровић са комором и муницијом. Пети шанец је био изнад Каменице, више цркве, и у њему се налазио млавски војвода Пауљ Матејић. У шестом шанцу, који се налазио у Доњем Матејевцу, налазили су се бећари Милоја Петровића.

Стеван Синђелић

Утврђење на Чегру, где се налазио Стеван Синђелић са Ресавцима, било је највеће. Шанац је био правоугаоног облика, димензија 280 x 60 метара, и био је окренут према Винуку, одакле се очекивао напад. По средини био је подељен стрељачким ровом на две половине. Војводин шатор налазио се на северној половини утврђења, а на јужној барутни магацин. Шанац је био ограђен кочевима, и имао је три топа. Коњаника није било у шанцу. На јужној страни била су два улаза, по један на свакој половини.²⁵ Због важности, шанац је био у почетку поседнут војницима из разних нахија. Стеван Синђелић је тражио да се у шанцу налазе само Ресавци.²⁶ Пошто Ресавци нису

²⁵ Јован Мишковић, *Географско-историјске слике*, стр.143. Дужа страна 260-280 корака, а краће јужна и северна страна по 50-60 корака.

²⁶ Љубиша Љубишић, н.д. стр. 112. Стеван Синђелић је у пратњи попа Станише из Црквенца, буљубаше Ђуре из Војске, бимбаше Милована из Стењевца и Станоја Росића из Ћуприје, тражио од Петра Добрњца да изведе своју војску из Чегарског шанца, што је овај то и учинио.

успели, због величине шанца, да га потпуно попуне, њима су придодати војници из алексиначке и ражањске војске и мањи број војника из крушевачке и јагодинске нахије. Ћупричани су се налазили и у саставу војске код Горњег Матејевца.

Неслога међу старешинама од самог почетка је пратила ову операцију. После свађе око запоседања и уређења положаја, постављало се питање даље иницијативе. Према тврђењу Милована Кукића, бимбаше код Петра Добрњаца, Петар Добрњац и Хајдук Вељко су наваливали да се нападне Ниш, *док се не би Турци боље утврдили и умложили; но други недадоше*. Према достави Срба из самог града, у Нишу је било највише до 3.000 Турака под комадом нишког команданта Емир-аге. Иако је Ниш био утврђен, у том тренутку устаничке снаге су биле довољне да га заузму. Илија Ћоса, један од устаника код Ниша, тврди да је Милоје хтео одмах да нападне на Ниш, јер у њему није било много војске, али се томе успротивио Петар Добрњац, говорећи: *Турци имају много топова, па ће нам досадити*.²⁷

По концентрацији устаника, Турци су покушавали да их одврате од напада на Ниш и предлагали су им, да се повуку на Мораву *...што вам е Цар дао, ми вас вала дирати нетћемо; недираите нас кад ми вас недирамо*.²⁸ Од доласка устаника било је неколико већих сукоба. Срби су крајем априла ипак покушали да заузму Ниш. Продрли су у предграђе, али су морали да се повуку са великим губицима, јер су највероватније Турци били унапред обавештени о устаничком нападу. У борбама је пало 66 Срба. Четрдесет бећара је успело да уђе у предграђе Мала Јагодина, али су били опкољени и заробљени.²⁹ Због великог броја рањеника у борбама око Ниша, Милоје Петровић и Петар Добрњац хитно су тражили од Совјета да се пошаљу људи који се баве превијањем рањеника.³⁰ Хајдук Вељко је у то време заузео и спалио Белограцик. Успео је да подигне народ око Видина и Пирота. После освајања неколико села, са 1.000 војника покушао је да затвори пут према Пироту, да би организовао напад на Гургусовац. Милоје Петровић је писао Карађорђу да је Хајдук Вељко затворио све путеве од Ниша према Пироту.³¹ Почетком маја крушевачки кнез Андрија са одредом Крушевљана пробио се до Пусте реке, а Стреља опколио Лесковац. На почетку саме опсаде дошло је до устанка народа у

²⁷ *Гласник Друштва српске словесности*, св. III, Београд 1851, стр.150.

²⁸ *Гласник Друштва српске словесности*, св. II, Београд 1849. стр. 209.

²⁹ *Грађа из Земунских архива...*, књ. II, бр. 94, стр.169.

Гласник Друштва српске словесности, св. III, стр. 152. Сузбијајући успешно турске нападе, устаници су често крстарили по околини Ниша ради пљачке.

³⁰ Исто, бр. 92, стр.164.

³¹ Велибор Берко Савић, Карађорђе, књ. I, бр. 309., стр. 498.

Сићевачкој клисури и у Запаљу, где се као вођа устаника помиње Цветко Декић из Барбатовца. Устанак се проширио и на Власину, Лужницу и околину Пирота. После пораза устаника, Турци су поново успоставили контролу према Лесковцу и Пироту. До већих сукоба је дошло код Кнез-села, где су Турци потучени, и на Сићеву, где су Срби доживели пораз и морали да се повуку на Грамаду.

Насупрот Србима, Турци су покушавали мањим нападима да добију на времену. Почетком маја, приликом једног од јачих напада устаници су успели да нанесу Турцима велике губитке и да заробе 12 Турака, које је члан Совјета Јован Протић довео у Београд. Ови напади су имали за циљ заваривање устаника, како би се омогућила несметана концентрација турских снага. До 5. маја изведена су три турска напада. Напади су били слаби, и увек су се завршили неуспехом, али и са малим жртвама. Карафејза је почетком маја са 3.000 војника извео снажан напад на положаје Хајдук Вељка. Бројно слабији устаници су доживели пораз. Око сто устаника је тада убијено. Док је трајао сукоб, успео је да уведе у Ниш око 2.000 војника, као помоћ опседнутом турском гарнизону.³² У међувремену у Ниш су почела да стижу појачања, са којима су Турци бројно надмашили устанике. Пред одлучујуће нападе, турска војска је бројала 30.000 до 35.000 војника. У међувремену пристигли су: Мелик-паша из Приштине, Ћор Ахмед-паша из Врања, Шашит-паша из Лесковца, Исмаил-бег из Сереза и Али-паша Тепелени из Јањине.³³

Писмом од 5. маја Милоје Петровић је упознао Совјет са стањем код Ниша. Навео је да Турцима свакодневно пристижу нове снаге и тражио је због тога помоћ у људству и муницији. Услед сталних сукоба, муниција је скоро била при крају, јер је донето само седам сандука са муницијом. Совјет је упозорен, да уколико је устаници не добију, због слабе опремљености и бројности неће моћи да задрже турске нападе. У истом писму предложио је да се хитно затражи помоћ од Руса. Пошто у Делиграду није било војника, турски продори би могли да угрозе целу земљу.³⁴ Страхујући да Турци изврше продор долином Мораве, са положаја код Ниша одвојено је 1.000 устаника и послато за Делиград.³⁵

³² *Первое сербско восстание...*, књ. II, 1808-1813, стр. 80.

³³ Грађа из Земунских архива... бр. 108, стр. 191.

Первое сербско восстание... књ. II, бр. 68, стр. 83. По подацима Родофиникина, почетком маја Турака је код Ниша било око 10.000 са посадом у тврђави, али да се сваког дана њихов број повећава.

³⁴ Исто, бр. 65, стр. 79.

Грађа из Земунских архива...књ. II, бр. 111, стр. 193. Велика количина муниције са Дрине послата је војсци код Ниша. Та муниција је касније заробљена.

³⁵ Исто, стр. 83.

Капела Стевана Синђелића у Грабовцу

Карађорђе се за помоћ обратио Русима. Тражио је, на основу обећања, да Руси пређу Дунав и да тако привуку турску војску. Устаничке снаге нису биле довољне да успешно ратују на више фронтова, јер су због неактивност руске војске, Турци велике снаге упутили према устаницима, а нарочито према Нишу.

Кад су се окупили у довољном броју, Турци су појединачним нападима покушавали да раздвоје устаничку војску. Напади Видинских Турака на Гургусовац и Бању успели су да ослабе српску војску код Ниша. Најпре је Хајдук Вељко, по наредби Милоја Петровића, отишао у помоћ нападнутим местима, али се убрзо и вратио. После тога, 14/26. маја поново је Хајдук Вељко са 800 коњаника напустио своје положаје код Ниша и отишао према Бањи. После два дана Петар Добрњац је напустио положај и са 600 коњаника придружио се Хајдук Вељку, који га је позвао у помоћ.³⁶

После одласка Петра Добрњца, команданта положаја код Матејевца, Турци из Доњег Матејевца, 18/30. маја заузели су његов

³⁶ Гласник Друштва србске словесности, св. III, Београд 1851. Јеврем Ненадовић је тврдио, да је пред њим и још неким старешинама, у Јашу Петар Добрњац на самрти изјавио: *браћо! Ја се дотле немогу мои мука опростити, док вам год неодакрием едну моју до сад притаену кривицу; ја сам издао на каменици. Свадивши се с Милоем Трнавцем наговорио сам Вељка да иде у Гургусовац, па сам затим и ја отишао за њим а Турцима поручио да ударе. Но опростите! И кад га ови опростите, он се мало затим преставио.*

шанац, кога нико није бранио, и извршили су јуриш на чегарски шанац, али су уз велике жртве били одбијени. Главни напад на чегарски шанац почео је рано ујутру 19/31. маја, под командом Шашит-паше. У нападу су учествовале војске Малић-паше приштинског, Тор Ахмед-паше врањског и Карафејзе, које су укупно бројале око 15 до 20 хиљада војника. Резерву је чинила војска Исмаил-паше. Главну команду имао је Хуршид-паша.³⁷ Напад је извршен из два правца. Један напад је ишао из правца Матејевца, где се налазио шанац Петра Добрњца, док је главни удар долазио из правца Ниша. Огорчена борба трајале је целог дана. Главни удар извела је коњица. До поднева било је одбијено пет напада турске војске. Опис битке дали су савременици: *...Војвода Ресавац би први нападнут у свом шанцу од Турака, који развише велику насртљивост или боље рећи једну врсту беснила, али им он опет доказа, шта може српска храброст и топовска и пушчана ватра са његова шанца. Пустошећи редове Турака, он их примора на повлачење са знатним губицима. Турци два пута обновише напад са истом упорношћу и два пута искусише исту судбину. Тада паша, главнокомандујући, раздражен, храбраше своје војнике говорећи им: Није ли срамно видети да 70.000 Турака не могу ништа против 2.000 неверника? Требало је узети шанац а, ако то није могуће, он ће им свима редом отсећи главе. Спремише се и за четврти јуриш, који беше још страшнији и крвавији него први. Турци најзад успеше да уђу у шанац, јер ров беше испуњен мртвима, који су пали у пређашња три јуриша, али чим Срби видеше, да им због близине Турака ватрено оружје постајаше некорисно, они се послужише проицима, које беху спремили. Ово беше страшна касапница. Срби се опираху, што могаху тврдоглавије, убијајући Турке тојагама. Кад у овом клању Срби буду сведени најзад на једну стотину, њихов храбри војвода Ресавац, да не би постао плен Турака, запали магацин с барутом и минама и на тај начин погibe са целим својим народом а и са Турцима.*³⁸ Карађорђе је у писму Исајеву описао ток битке на Каменици: *...Само код Ниша што је мало несреће случила, које су Турци ударили на једна шанац наш; 60.000 Турака је било а наши једна 1000, и ту је велика гибел била. Погинуло више од 10.000. Све су изравнали шанац са лешевима и уђу у шанац, а наши затворе се у магазате те се били, и ту је пун шанац унутра леша*

³⁷ Грађа из Земенских архива..., књ. II, бр. 108, стр. 191. Дан пред напад, нишки епископ, послао је једног свог човека Милоју Петровићу да му јави о намерама Турака. Али Милоје му није поверовао, већ је наредио да га вежу. Због таквог поступка, у истом извештају се наводи да се Карађорђе заклео да ће убити Милоја Петровића.

³⁸ Раде Вучинић, *Устанички емисар у Француској, О односима Србије и Русије од 1806-1810, Бој на Чегру*, приредио Слободан Стојадиновић, Београд 1989, стр. 19.

*остао. И што је било око 1000 момака наши све је изгинуло. Али фала господу богу, ми смо им 20 ката више побили, него они нас, и то како се случило, прочита она наша војска возвратила се у Делиград...*³⁹

Док се водила борба око чегарског шанца, остале српске јединице само су посматрале битку. Млавски војвода Пауљ Матејић је покушао да притекне у помоћ Стевану Синђелићу, али га је турска коњица разбила на мање групе. Покушао је и топовском ватром да заустави турске нападе, али је морао да престане када су се Срби и Турци измешали у шанцу.⁴⁰ Очевици су изјављивали да су неки војници из шанца Милоја Петровића пошли у помоћ Ресавцима, али их је Милоје силом враћао. Чак је, према сећањима очевидаца, тада изјавио: *Синђелић се полакомио да постане командант у Нишу, зато се истакао чак на Чегар, он први. На част му, али нека се сам крвари, ако му треба.*⁴¹

Губици устаника били су велики. Они се крећу од 2.000 до 4.000. погинулих.⁴² Устанички логор са једанаест редута је био сравњен. Заробљено је 12 топова и сва пратећа муниција и опрема.⁴³ Код Ниша је заробљено преко 400 устаника. Неколико њих је убијено, а остали су наводно помиловани, пошто су изјављивали да су их њихови команданти присиљавали да иду у рат, јер ако би одбили били би убијени, а њихова имовина конфискована.⁴⁴ Из шанца на Чегру остала су жива само петорица устаника, од којих су тројица били Ресавци. Преживели су битку тако што су се сакрили међу лешевима. Вук Караџић наводи да се спасао сеиз Стевана Синђелића. Он је узјахао

³⁹ Велибор Берко Савић, *Карађорђе*, бр. 345, стр. 557.

⁴⁰ Јован Мишковић, *Географско-историјске слике*, стр. 147.

⁴¹ Исто, стр. 146.

⁴² *Грађа из Земунских архива за историју Првог српског устанка 1804-1813*, књ. II, бр. 108. стр. 191. Аустријски извори наводе да је погинуло око 7.000 Срба. Милоје Петровић је побегао са око 20 људи у планину, а Петар Добрњац морао се повући до Делиграда куда се упутио и мањи остатак одреда Милоја Петровића.

У извештају од 6. јуна износе се подаци о боју: *Да ствари Србијанаца врло рђаво стоје, јер су код Ниша...нападнути од једног турског одреда од 18.000 људи и да број мртвих износи сигурно 5.000 људи; да су и Турци изгубили око 8.000 људи, али да су бојиште задржали у својим рукама и отели Србијанцима све топове. Данас мора све што се задржало још у Београду и иначе по селима, а способно је за оружје, да крене у војску и да похита према Нишу...*

Анта Протић наводи да је Срба изгинуло 3.200, и да су Турци заробили све топове и муницију. Сматра се да је заробљено око 300 кола са муницијом.

*Первое сербское восстание...*бр. 71. стр. 86. У извештају Родофиникина Прозоровском наводи се да је погинулодо 3.000 устаника, а остали су отерани у Делиград.

⁴³ Драгослав Јанковић, Француска штампа ...бр. 486.

⁴⁴ Исто, бр. 111, стр. 196.

коња Стевана Синђелића и умешао се међу Турке.⁴⁵ Једног рањеног Ресавца, који је изашао из шанца поштапајући се на свом јагагану, превио је Стеван Кара из Левча и помогао да дође до Делиграда. Само у Ћићевцу је остало 75 удовица.⁴⁶ Губитак у војној опреми био је такође велики:... *Сав профијант и сва кола с пртљагом и сву муницију однели су Турци у Ниш; више од триста кола и седам великих канона, званих код њих просто по турски топови, као и све остало, па чак и мало њихово сопствено оружје, и шта више узели су им Турци и одело, јер и они који су побегли били су принуђени најзад и оружје и одело своје збацити са себе, да би лакше трчали и тако су се спасавали само у кошуљама.*"

После овог пораза српска војска је одступала у неред, гоњена од Турака... *Оне, који су почели из свих осталих шанчева бежати, Турци су гонили пуна четири часа; и турска коњица, претичући бегунце, стајала је испред њих и онда пресећући секла их, а великим делом пробадала копљима и гонила оне, који су бежали правим путем; а оне ван друма, који су по шумским странама бежали, гонила је турска пешадија... Од оних, који су избегли, услед силног и жестоког трчања за време од шест сати, и који су били дошли онамо где није било опасности, умрло је 60 људи од малаксалости и ослабелости и пало тешко издишући...*⁴⁷ Слично стање после пораза описује и Вук Караџић: *Кад Срби из другижех шанчева виде шта би од шанца ресавскога, они сви, и сам Милоје, оставе своје шанчеве и топове, па побјегну Делиграду, а турски коњици навале за њима, те их многе постижу и исјеку а и од онијех који измакну, многи се не уставе ни у Делиграду него се разбегну куд ко зна...*⁴⁸ Изјава Милована Кукића, буљубаше код

⁴⁵ Вук Караџић, *Каменица, Изабрани историски списи*, Београд 1956, стр. 84.

Гласник Друштва српске словесности, св. III, стр. 152. Илија Ћоса наводи да су се спасили само три-четри устаника, а наводи имена Милоша из Ћићевца, који је имао седам рана и Даче из Дреновца, који је задобио 12 рана.

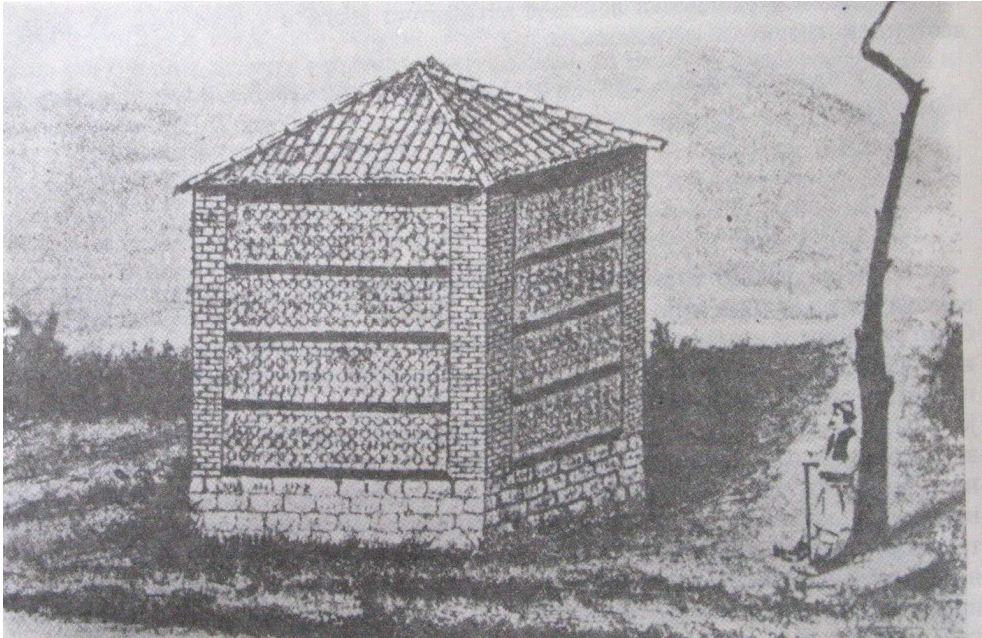
⁴⁶ На плочи у цркви у Ћићевцу забележена су имена неких погинулих устаника са Каменице: Петковић Младен и Голуб Петковић-Топаловић, Миленко и Милен Петковић-Печиновић, Сврзић Боја, Милојко, Радивоје, Радосав, Глибић Павле, Мијатовић Милић и Миленко, Милијић Милосав, Симоновић Живко, Димитрије и Живадин, Белић Милоје, Делимарковић Павле, Стојковић Стеван, Бодић Лазар и Марјан, Николић Стеван и Тока, Марковић Ђорђе, Стојановић Тодор и Благоје, Бакић Јован, Мацић Јован, Терзић Павле, Живановић Стеван, Вељковић Поп-Милутин, Лукић Марјан, Ристић Срећко, Ђокић Јанко, Биров Стеван, Филиповић Милосав и Милета, Зелендедић Станко и син Богосав, Ивковић Богдан, Бирчевић Милета, Карамарковић Марко, Кнежевић Марко, Н. Павле, Посек Здравко, Н. Милета, Пантић Илија, Лукић Обрад, Н. Живко и Пирко, Јакшић Живко, Кругута Живко, Н. Стојан, Грнчаревић Марко и Маринко, Н. Стеван, Јовановић Анђелко, Крстић Милојко, Бошковић Милета и Милован, Стефановић Арсеније, Ашковић Аранђел и још 39 незнатних бораца.

⁴⁷ *Гласник Друштва српске словесности*, Стефан Стратимировић..., стр. 210.

⁴⁸ Вук Караџић, *Каменица, Изабрани историски списи*, стр. 84.

Петра Добрњца, учесника у боју, говори другачије. Он тврди да Милоје Петровић није издао, него је храбрио своје људе и полако их довео до Делиграда.⁴⁹

Беле-кула

После победе на Чегру, уместо да искористе расуло које је наступило у устаничкој војсци, Турци су се, после краћег гоњења устаника вратили у Ниш. Тек око половине јуна, један део турске војске у јачини од 6.000 војника је дошао до Делиграда, а главнина тек крајем јуна.

⁴⁹ Милован Кукић, *Бој на Чегру*, приредио Слободан Стојановић, стр. 21.

Резиме: *Разне околности, а пре свега нејединство устаничких старешина, довеле су до великог пораза код Ниша. Неслагања су пратиле устанике од самог доласка на положаје. Распоред устаничких јединица, ширење устанка, напади на Ниш увек су били повод за неслагања старешина. Пораз код Ниша није само зауставио офанзиву на осталим фронтovima, већ је угрозио све дотадашње тековине устанка. Крајњим напорима устаници су успели да спрече прелазак Турака на леву обалу Мораве. Прелазак руске војске преко Дунава, коначно је допринео смањењу турске војске у пашалуку, и повратку свих заузетих територија.*

Извори

Објављени извори

1. Петар Јокић, Гаја Пантелић, Анта Протић, Казивања он српском устанку 1804., приредила Драгана Самарцић, Београд 1980.
2. Драгослав Јанковић, Француска штампа о првом српском устанку, САН, Београд 1959.
3. Карађорђе (документи) I – III, приредио Велибор Берко Савић, Горњи Милановац 1988.
4. Грађа из Земунских архива за историју Првог српског устанка 1804-1813, у редакцији Т. Илић, Б. Михајловић, В. Колаковић, Л. Ђелап, Београд 1955-1969.
5. Первое сербско восстание 1804-1813 и Русија књ. I-II, Москва 1980.
6. Алекса Ивић, Исписи из Бечких архива о Првом српском устанку, 1804-1813, I-XI, Београд 1935-1977.

Литература

1. Н. Ф. Дубровин, Устанак сербски од 1806 до 1810., Нови Сад 1866.
2. Мирослав Ђорђевић, Србија у устанку 1804-1813., Београд 1979.

3. Вук. Ст. Карацић, Изабрани историјски списи, Београд 1956.
4. Љубиша Љубушић, Шеста година српског устанка, Београд 1913.
5. Лазар Арсенијевић-Баталака, историја српског устанка, књ. I-II, (фототипско издање), Београд 1913.
6. Бој на Чегру, приредио Слободан Стојановић, Београд 1989.
7. Јован Мишковић, Географско-историјске слике, Годишњица Николе Чупића, књ. XXIII, Београд 1904.
8. Гласник српске словесности, св. II, Београд 1849.
9. Гласник српске словесности, св. III, Београд 1851.